INKLYUZIV TA’LIMDA UNIVERSAL PEDAGOGIK YONDASHUVLAR VA TA’LIM MUHITINI MOSLASHTIRISH

Bahodirova Shahrizoda Rahmatali qizi
Uchtepa tumani 193-maktab o‘qituvchisi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23273889

Annotatsiya. Mazkur tezis inklyuziv ta’limni alohida ehtiyojli o‘quvchilar uchun qo‘shimcha xizmat sifatida emas, barcha o‘quvchilar xilma-xilligini hisobga oluvchi pedagogik tamoyil sifatida talqin qiladi. Ta’lim muhitini jismoniy, axborotiy, metodik va kommunikativ jihatdan moslashtirish, differensial topshiriqlar, universal dizayn, hamkorlikdagi o‘qish va formativ baholashning imkoniyatlari tahlil etiladi. Inklyuziv pedagogikaning samaradorligi faqat infratuzilma bilan emas, pedagogning qarashi, moslashuvchan metodikasi va sinfdagi hurmatga asoslangan ijtimoiy muhit bilan belgilanishi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, inklyuziv pedagogika, universal dizayn, differensiasiya, ta’lim muhiti, teng imkoniyat, formativ baholash, pedagogik qo‘llab-quvvatlash.

Kirish

Inklyuziv ta’lim zamonaviy pedagogikaning insonparvarlik va teng imkoniyat tamoyillarini amalda ro‘yobga chiqaradigan muhim yo‘nalishlardan biridir. Uning mohiyati faqat nogironligi bo‘lgan yoki alohida ta’lim ehtiyojiga ega bolani umumiy sinfga joylashtirish bilan cheklanmaydi. Inklyuziya ta’lim tizimining o‘quvchilar o‘rtasidagi farqlarni tabiiy holat sifatida qabul qilishi, mazmun, metod, baholash va muhitni shu xilma-xillikka moslashtirishini anglatadi. UNESCOning 2020 yilgi Global Education Monitoring Report hisobotida inklyuziya sifatli ta’limning asosiy sharti sifatida ko‘riladi va o‘quvchi xilma-xilligini muammo emas, imkoniyat deb qabul qilish zarurligi ta’kidlanadi.

Amaliyotda inklyuziv ta’limning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan pedagogning kundalik qarorlariga bog‘liq. Bir xil topshiriq, bir xil vaqt, bir xil tushuntirish usuli va yagona baholash formati barcha o‘quvchilar uchun adolatli ko‘rinishi mumkin, ammo real sharoitda ularning imkoniyatlari turlicha. Shuning uchun tenglik hamma uchun bir xil sharoit yaratish emas, zarur hollarda turlicha pedagogik yordam orqali umumiy maqsadga erishish imkonini berishdir.

Inklyuziv pedagogikaning asosiy tamoyillari

Inklyuziv pedagogikaning birinchi tamoyili - o‘quvchi xilma-xilligini oldindan hisobga olish. Moslashtirish faqat muammo paydo bo‘lgandan keyin emas, darsni rejalashtirish bosqichidayoq ko‘zda tutilishi kerak. Masalan, ma’lumotni faqat og‘zaki izohlash o‘rniga matn, sxema, vizual tayanch va amaliy misol bilan berish turli o‘rganish uslubiga ega talabalarni qamrab oladi. Ikkinchi tamoyil - ishtirok. O‘quvchining sinfda mavjudligi inklyuziya uchun yetarli emas; u savol berish, guruh ishida qatnashish, topshiriq bajarish va o‘z fikrini bildirish imkoniga ega bo‘lishi kerak.

Uchinchi tamoyil - yuqori, biroq realistik kutilmalar. Alohida ehtiyojli o‘quvchiga nisbatan vazifani ortiqcha soddalashtirish uning rivojlanish imkoniyatini cheklashi mumkin. Pedagog maqsadni saqlagan holda unga erishish yo‘lini moslashtiradi. To‘rtinchi tamoyil - hamkorlik. O‘qituvchi, psixolog, defektolog, ota-ona va zarur hollarda tibbiy mutaxassis o‘rtasidagi hamkorlik individual ehtiyojni to‘g‘ri tushunishga yordam beradi. Bunda o‘quvchining o‘zi ham qaror jarayonida faol ishtirokchi bo‘lishi muhim.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Universal dizayn va differensial yondashuv

Ta’lim uchun universal dizayn g‘oyasi o‘quv materialini imkon qadar ko‘p o‘quvchiga mos tarzda dastlabdan loyihalashni nazarda tutadi. Uning amaliy mazmunini uch yo‘nalishda ko‘rish mumkin: ma’lumotni turli shaklda taqdim etish, o‘quvchining javob berish usullarini diversifikatsiya qilish va motivatsiya uchun turli vositalardan foydalanish. Masalan, bir mavzuni matn, audio, infografika va qisqa videodan foydalanib yoritish qabul qilishdagi individual farqlarni kamaytiradi. Talaba esa natijani yozma matn, og‘zaki taqdimot, poster yoki loyiha orqali namoyon etishi mumkin.

Differensial yondashuv universal dizaynni individual ehtiyojlar bilan to‘ldiradi. Bir guruhdagi barcha talabaga aynan bir hajm va murakkablikdagi topshiriq berish o‘rniga, asosiy o‘quv natijasi saqlanadi, ammo yordam darajasi farqlanadi. Ayrim o‘quvchilarga tayanch savollar, namunaviy tuzilma yoki qo‘shimcha vaqt berilishi mumkin. Bunday yordam bahoni sun’iy oshirish emas, o‘quv natijasini namoyon etishdagi keraksiz to‘siqlarni kamaytiradi. Muhimi, moslashtirish mazmuniy talabni bekor qilmasligi va o‘quvchini passiv qaramlikka o‘rgatmasligi kerak.

Inklyuziv muhit va baholash

Inklyuziv ta’limning muvaffaqiyati dars metodlari bilan bir qatorda psixologik va ijtimoiy muhitga ham bog‘liq. Kamsitish, masxara qilish, yorliq yopishtirish yoki o‘quvchini doimiy ravishda alohida ajratish uning sinfga mansublik hissini pasaytiradi. Pedagog sinfda hurmatli muloqot, o‘zaro yordam va xilma-xillikni qadrlash me’yorlarini shakllantirishi kerak. Hamkorlikdagi topshiriqlarda rollarni ongli taqsimlash va har bir ishtirokchining real hissasini ta’minlash ayniqsa muhim.

Baholashda ham moslashuvchanlik zarur. Formativ baholash o‘quvchining xatosini jazolash emas, keyingi rivojlanish nuqtasini aniqlashga xizmat qiladi. Bir xil o‘quv maqsadini turli usulda tekshirish mumkin: kimdir yozma javobda, boshqasi og‘zaki yoki amaliy faoliyatda kuchliroq natija ko‘rsatadi. Shunga qaramay, baholash mezonlari ochiq va teng bo‘lishi lozim. Moslashtirilgan format mezonni yashirmasligi, balki o‘quvchiga o‘z bilimini haqqoniy namoyon etish imkonini berishi kerak.

Inklyuziv muhitni yaratishda pedagogning professional tayyorgarligi alohida o‘rin tutadi. O‘qituvchi turli ehtiyojlarni tashxislash bo‘yicha mutaxassis vazifasini to‘liq o‘z zimmasiga olmasligi kerak, biroq kuzatish, muammoni erta sezish va tegishli mutaxassis bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish kompetensiyasiga ega bo‘lishi zarur. Shuningdek, ota-ona bilan muloqotda o‘quvchining faqat qiyinchiliklariga emas, kuchli tomonlari va rivojlanish imkoniyatlariga ham e’tibor qaratish muhim. Ta’lim muassasasida umumiy inklyuziv siyosat mavjud bo‘lsa, alohida pedagogning sa’y-harakati tizimli natijaga aylanadi. Bunga binoning qulayligi, o‘quv materiallarining ochiqligi, yordamchi texnologiyalar, mutaxassislar hamkorligi va kamsitishga nisbatan aniq munosabat kiradi. Demak, inklyuziya bir dars metodidan ko‘ra kengroq hodisa bo‘lib, u butun ta’lim madaniyatining sifat ko‘rsatkichidir.

Xulosa

Inklyuziv ta’lim - alohida guruh uchun mo‘ljallangan qo‘shimcha choralar tizimi emas, balki har bir o‘quvchining ta’limga to‘liq qatnashishini ko‘zlaydigan umumiy pedagogik madaniyatdir. Universal dizayn, differensial yondashuv, hamkorlik va formativ baholash orqali ko‘plab to‘siqlarni dars jarayonining o‘zida kamaytirish mumkin. Buning uchun pedagogning professionalligi, moslashuvchanligi va o‘quvchi xilma-xilligiga ijobiy munosabati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Inklyuziv muhitda ta’lim nafaqat alohida ehtiyojli o‘quvchiga, balki barcha ishtirokchilarga muloqot, hamkorlik, empatiya va ijtimoiy mas’uliyat ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Global Education Monitoring Report Team. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education: All Means All. Paris: UNESCO, 2020.
2. UNESCO. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris: UNESCO, 2017.
3. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring Inclusive Pedagogy // British Educational Research Journal. 2011. Vol. 37(5). P. 813-828.
4. CAST. Universal Design for Learning Guidelines, Version 3.0. Wakefield, MA: CAST, 2024.
5. Ainscow M. Promoting Inclusion and Equity in Education: Lessons from International Experiences // Nordic Journal of Studies in Educational Policy. 2020. Vol. 6(1). P. 7-16.
6. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risida Qonun, O‘RQ-637, 23.09.2020.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.